

Recomposicions del protestantisme català: de la dictadura al tombant de segle

Maria del Mar Grieria i Llonch

Centre d'Investigacions en Sociologia de la Religió (ISOR)- Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

En els darrers anys Catalunya ha esdevingut una societat plural, religiosament parlant. Les minories religioses que havien viscut en la clandestinitat durant el període de Dictadura Franquista o que s'havien vist sotmeses a la indiferència durant les dècades dels vuitanta i els noranta prenen, avui, un lloc estratègic en la construcció d'un imaginari col·lectiu plural i divers. Cada dia són més els reportatges televisius dedicats a la qüestió, les iniciatives polítiques es multipliquen, les xerrades i les taules de debat sobre el tema són nombroses arreu del territori, etc.

Les migracions internacionals han jugat un paper cabdal en aquest procés de visualització de les *altres religions*; tanmateix, seria erroni pensar que la diversitat¹ religiosa és un fenomen nou. Les migracions han contribuït a augmentar el nombre de fidels de les *altres religions*, han tingut un paper rellevant en la transformació de la gènesis del camp així com en el creixement de la seva importància estratègica i mediàtica però ja existia, prèviament, un substrat sobre el qual s'ha reconstruït la pluralitat.

El protestantisme és un d'aquests grups pertanyents a les *altres religions* catalanes amb més anys d'història a casa nostra i que avui dia contribueix a dibuixar la imatge d'una Catalunya plural i diversa. Aquesta confessió pren un nou rol en l'escenari actual tant perquè la nova importància estratègica de la diversitat religiosa li confereix un nou paper en l'esfera pública com per la transformació accelerada que pateix en els darrers anys -amb la incorporació de nous membres i el creixement continu- que la converteix en la minoria religiosa més gran del país. En les següents pàgines ens centrarem a relatar la història d'aquesta confessió a casa nostra, el seu procés de visualització i les recomposicions que s'hi han produït durant les darreres dècades.

2. Els inicis del protestantisme a casa nostra

La presència de l'Església Evangèlica a Catalunya té els seus orígens en l'intercanvi comercial de la burgesia catalana amb els països del Nord d'Europa. Tenim notícia de l'existència de protestants a Catalunya des de les primeres dècades del segle XVI. I sabem de l'existència de Bibles protestants en català des del s. XVIII, malgrat la presència evangèlica al nostre país, en general, fou anecdòtica i testimonial. Els primers protestants a Catalunya hagueren de patir les vicissituds d'un règim polític, molt influenciat per l'Església Catòlica, que estigmatitzà com a heretgia tot allò que anava més enllà de les seves latituds. Tanmateix enmig de períodes de forta persecució els protestants de Catalunya també visqueren temps de pau i de relativa tranquil·litat. No obstant, no es fins a les darreries del segle XIX i principis del XX que la presència de protestants deixa de ser anecdòtica per passar a tenir un pes més rellevant dins la societat catalana².

D'entre els primers protestants de Catalunya, i de l'estat espanyol, en sobresurten dos grups: la Iglesia Española Reformada Episcopal (IERE) i la Iglesia Evangélica Española (IEE) -amb la seva variant Església Evangèlica Catalana (EEC)- encara que no són els únics. Són aquests primers grups el que conformen el que avui dia es coneix amb l'etiqueta de 'protestantisme històric'³. També és a principis del segle XX quan es creen les primeres organitzacions de caràcter evangèlic que contribuïren a dotar de solidesa al camp⁴ protestant naixent; aparegueren organismes com la infermeria evangèlica⁵, la Societat Bíblica, etc. encara existents avui dia. No obstant, l'embranchida que portaven les esglésies protestants a primers de segle XX es va veure estroncada per l'arribada de la Guerra Civil i la posterior Dictadura Franquista. Les llibertats religioses foren anul·lades i la clandestinitat es va convertir en l'única opció possible de supervivència per aquestes esglésies⁶.

Segons Vilar (1994) i Bastian (2004) els nuclis protestants que es desenvoluparen durant el s. XIX i principis del XX s'uniren a les corrents lliurepensadores de l'època (francmaçoneria⁷, espiritisme, ateneus llibertaris, etc.) i esdevingueren part integrant del front anti-catòlic i promotores de l'*ethos* de la modernitat. És a dir, gran part de les esglésies protestants dugueren a terme nombroses campanyes per la promoció de la laïcització de l'estat, de l'impuls de la llibertat de consciència, de recolzament a les escoles laiques⁸, etc. En la majoria d'ocasions, però, les seves accions foren perseguides i reprimides (a excepció del període de la II República quan, en molt poc temps, els poders polítics aconseguiren satisfer moltes de les reivindicacions del protestantisme).

3. La sortida de la clandestinitat: la promulgació de la llei de llibertat religiosa

La promulgació de la llei per la llibertat religiosa l'any 1967 va posar les bases tant pel ressorgiment de les esglésies que havien viscut en una situació de semi-clandestinitat com per l'arribada de missioners que fundaren noves denominacions. Així, els anys 70 foren temps de bonança pel protestantisme català i s'obriren esglésies arreu.

En aquesta nova etapa de creixement el panorama denominacional protestant havia canviat en relació a principis de segle⁹; així, malgrat l'Església Evangèlica Catalana (EEC) encara tenia un pes prou important dins el camp protestant, la IERE, l'altre gran denominació del 'protestantisme establert', es va veure reduïda a una única església. Noves denominacions van irrompre en el camp, així per exemple l'Església Baptista – tant des de la FIEIDE¹⁰ com des de la UEBC¹¹ – va esdevenir una de les denominacions majoritàries dins del protestantisme català així com l'Assemblea de Germans¹² també va passar a tenir-hi un pes rellevant. Algunes d'aquestes esglésies ja s'havien implantat en temps del Franquisme o fins i tot abans però no obtingueren visibilitat pública fins la dècada dels setanta¹³.

Fou també entre la dècada dels seixanta i dels setanta quan arribaren molts missioners procedents dels Estats Units i d'alguns indrets d'Europa tant per dur a terme tasques d'evangelització com per realitzar obra social –generalment ambdues qüestions anaven unides. Així, altres esglésies, amb forta tradició a Europa i als EUA, van implantar-se al nostre país com l'Exèrcit de Salvació o l'Església Menonita encara que la seva presència es reduí a una única església. És també en aquest moment quan, fruit de l'acció missionera, començaren a arrelar a Catalunya esglésies de caràcter pentecostal¹⁴ i/o carismàtic¹⁵ gairebé desconegudes abans de la Guerra Civil; denominacions com la Bíblia Oberta¹⁶ o les Assemblees de Déu¹⁷, avui dia amb un fort pes dins del camp protestant començaren les seves activitats en aquest moments. Així mateix, és també en aquesta època quan comença a prendre força l'Església de Filadèlfia –església de caràcter pentecostal que té molt èxit entre la població gitana. Alhora que creixeren les esglésies independents de caràcter pentecostal, moltes de les quals, més endavant, s'han unit amb altres esglésies i han format noves denominacions¹⁸. Així mateix, convé tenir en compte, també, l'arribada de les esglésies evangèliques fonamentalistes (en el seu sentit original del terme) promogudes per missioners nord-americans i establertes de forma aïllada pel territori català¹⁹.

És també en aquesta època quan començaren a sorgir organitzacions que contribuïren a cohesionar al món protestant que 'sortia a la llum'. Així, aparegueren institucions per a la formació en teologia protestant com el Seminari de Castelldefels (IBSTE), agrupacions de pastors com l'AMEC (Associació de Ministres de l'Evangeli de Catalunya), organitzacions que actuaven dins del marc de les Universitats Catalanes com els GBU (Grups Bíblics Universitaris) o Àgape, institucions encarregades de difondre l'ús del català dins del món evangèlic com la Institució Bíblica entre d'altres. En certa manera, el protestantisme català adoptà dues estratègies d'acció: per una banda, creà organitzacions que aglutinaven les diverses denominacions i contribuïen a cohesionar i a crear identitat protestant més enllà de cada petit grup. Per altra banda, amplià la seva àrea d'actuació a determinats àmbits que durant la Dictadura Franquista els havien estat vedats (Universitats, Àmbit del lleure, ONG'S, Sanitat, etc.). Generalment, la majoria d'organitzacions tenien ambdues funcions com és el cas, per exemple, dels ja esmentats Grups Bíblics Universitaris que mentre per una banda aglutinaven els estudiants protestants en un mateix grup independentment de llur església i denominació d'origen per altra banda aportaven visibilitat al protestantisme dins d'un àmbit en què mai abans havia penetrat.

A la vegada, també fou en aquesta època quan es posaren els fonaments per l'aparició del Consell Evangèlic de Catalunya que tenia i té la voluntat de lluitar pels drets de les esglésies protestants a Catalunya i que, en certa manera, esdevindrà un actor clau en la visibilització del protestantisme i en la consecució dels seus drets polítics i socials.

La sortida de la clandestinitat implica la revitalització del món protestant així com l'entrada de nombrosos missioners que amb pocs anys transformaran completament el camp protestant. És en aquesta època quan mentre les grans 'famílies' ja existents abans del Franquisme intenten reconstruir les seves xarxes i augmentar la seva visibilitat apareixen noves denominacions que provoquen una fragmentació i atomització del camp.

4. La institucionalització del protestantisme català

Des de la promulgació de la Llei de Llibertat religiosa (1967) fins a finals dels setanta el món protestant, com hem dit, va viure una època d'expansió. Durant els vuitanta el què quedava del 'protestantisme establert', conjuntament amb algunes de les noves

esglésies²⁰, es reestructurà i consolidà la seva presència amb la figura del Consell Evangèlic com a nexa d'unió. Fou en aquest moment quan succeí el que –utilitzant la terminologia de Niebuhr– anomenem ‘procés de denominabilització’. És a dir, es produeix la institucionalització de moltes d'aquestes esglésies, la seva reestructuració en xarxa, l'especialització i professionalització de molts dels ens protestants i, conseqüentment, s'exigí un reconeixement tant en termes legals –per part dels ens polítics– com en termes de legitimitat – així, per exemple, es produïren intenses campanyes que anaren en la direcció de desfer-se de l'estigma de sectaris que durant molt temps havia pesat damunt seu.

El Consell Evangèlic de Catalunya és qui encapçalà aquesta lluita a casa nostra i, amb aquest objectiu, mantingué converses permanents amb el Govern de la Generalitat, firmà l'Acord Marc de col·laboració, incidí per poder disposar d'un espai en els mitjans de comunicació públics, denuncià el greuge comparatiu amb l'església catòlica i, en definitiva, batallà per aconseguir disposar del reconeixement de minoria reconeguda amb tot el què això suposa (reconeixement polític, social i jurídic).

Així mateix, també s'ha de recalcar el paper clau que jugà el Consell Evangèlic de Catalunya en el naixement de la FEREDE²¹ –l'òrgan representatiu del protestantisme a nivell estatal. La importància del CEC es degué tant al fet que molts dels membres fundadors d'aquesta entitat (FEREDE) foren catalans com a la posició privilegiada del CEC respecte els altres consells autonòmics –és el primer consell que es crea a nivell estatal. La creació de la FEREDE té el seu origen en les converses que inicià el Ministeri de Justícia, l'any 1982, amb l'òrgan denominat Comitè de Defensa Evangèlica amb l'objectiu d'establir un Acord de Cooperació. El 1986, però, enmig d'aquest procés, l'estat exigí la creació d'un òrgan que aglutines les esglésies i que servís com a interlocutor a l'hora de negociar –és a dir, que gaudís de més representativitat que el Comitè de Defensa i que s'organitzés com un actor públic reconegut dins del camp. És per aquest motiu que naixé la FEREDE, la qual s'erigí com l'interlocutora amb el govern, firmà els Acords de Cooperació el 1992²² i s'ocupà, a partir d'aquest moment, de desenvolupar els Acords i vetllar per tal que no es produeixin discriminacions religioses. Avui gairebé totes²³ les esglésies protestants de l'estat espanyol formen part de la FEREDE, atès que no poden gaudir dels drets atorgats en els Acords subscrits amb el Ministeri si no en són membres. El Consell Evangèlic de Catalunya, a partir d'aquest moment, passa a esdevenir el govern protestant autonòmic i resta supeditat a la FEREDE alhora de negociar amb l'estat.

Però fou també durant la dècada dels vuitanta quan el mapa denominacional català començà a fer un tomb; les esglésies de caràcter pentecostal i/o carismàtic prengueren molta embranzida fins a passar a esdevenir un contrapès real a les esglésies del 'protestantisme establert'. El creixement d'aquestes esglésies generà suspicàcies entre alguns sectors del 'protestantisme establert' ja que, per una banda, la seva doctrina i l'èmfasi en els dons de l'Esperit Sant trencava amb el tarannà intel·lectualitzat del 'protestantisme establert'. Al mateix temps que, per altra banda, la seva expressió cùltica, plena de música, moviment, miracles, desmais, etc. causava perplexitat entre els sectors tradicionals que, igual que va succeir en molts d'altres països, no tenia clar si aquestes esglésies es podien considerar protestants²⁴. Així mateix, el fet que la majoria d'esglésies pentecostals se situessin en barris marginals, que estiguessin desconnectades entre elles, que fossin molt geloses a la seva independència i certs problemes amb les 'autoritats' (per problemes de soroll, locals sense condicions, etc.) les situava en una situació força vulnerable. No obstant això, el naixement de la COMEC (Confederació de Ministres de l'Evangeli de Catalunya) que agrupa als pastors, missioners i predicadors de caire pentecostal fou una iniciativa destinada a cohesionar i unir aquest conjunt d'esglésies que creixia dia rere dia; establir un interlocutor clar i 'dotar d'ordre i concert' el panorama. En certa manera, la COMEC fou per a les esglésies pentecostals el què el CEC havia estat pel 'protestantisme establert' uns anys enrere. La COMEC aconseguí dotar de legitimitat a aquestes esglésies alhora que actuà com a defensora dels seus drets. El CEC – representant històric del 'protestantisme establert' i la COMEC –nova organització de les Esglésies Pentecostals- després d'un primer període d'adaptació, lluny d'entrar en disputa es van definir com a complementàries (una és una agrupació d'esglésies i l'altre de ministres de l'evangeli) i la seva relació ha estat més de cooperació i col·laboració²⁵ que d'enfrontament. És així com moltes esglésies de la COMEC passaren a formar part del CEC profunditzant les relacions entre ambdós tipus d'esglésies i atribuint major representativitat al CEC com a interlocutor 'oficial'. S'ha de recalcar que fou un factor cabdal per aquest apropament entre ambdós tipus d'esglésies el 'procés de denominaltització' que van patir –i segueixen patint- moltes d'aquestes esglésies pentecostals al llarg dels darrers quinze anys, la qual cosa ha contribuït a atorgar-los-hi legitimitat dins del món protestant i a facilitar les relacions amb les esglésies del 'protestantisme establert'. Alhora que, després de l'ímpetu de inicial les esglésies han mantingut un ritme de creixement menys accelerat²⁶. Així, avui, malgrat encara hi ha algunes esglésies del 'protestantisme establert' que continuen mantenint certs recels, formalment la relació és de cordialitat²⁷.

Finalment només destacar que en el creixement del pentecostalisme també hi ha jugat un paper destacat les conegudes com a “Esglésies de Filadèlfia” (majoritàriament dirigides i composades per persones d’ètnia gitana). Tanmateix, la seva inserció en el camp protestant ha seguit una lògica autònoma (malgrat algunes d’elles pertanyen a la COMEC) l’anàlisi de la qual superaria amb escreix les dimensions d’aquest article²⁸.

5. Noves recomposicions del protestantisme català

Finalment, en el tombant del segle ens trobem amb un nou factor que contribueix a moldejar i transformar el mapa protestant català. En certa manera en la dècada dels vuitanta i dels noranta malgrat els avenços aconseguits en termes de reconeixement el ‘protestantisme establert’ pateix una davallada de fidels paral·lel al que es produeix en l’Església Catòlica. A més, el procés de secularització que vivia Catalunya, amb el consegüent procés de privatització de la religió i reducció de la seva capacitat de mobilització de recursos, auguraven un futur poc prometedori pel protestantisme català.

Tanmateix, el creixement de les migracions internacionals provoca un gir substancial en el desenvolupament del protestantisme català. L’arribada de persones procedents de països amb una gran presència protestant genera expectatives de creixement en les esglésies. Així mateix, i dit a *grosso modo*, a causa de les migracions internacionals la religió torna a formar part de l’agenda política sota l’eslògan de la ‘gestió de la diversitat’ –el qual, principalment, significa la gestió de l’islam però que de retruc té efectes en totes les *altres religions*- així com l’exotisme dels nous fidels es converteix en una nova atracció mediàtica. Ambdós factors contribueixen a afavorir la seva capacitat de pressió en l’esfera pública.

És així com, en certa manera, es produirà una tercera gran recomposició del protestantisme català; aquest adquireix noves perspectives de futur alhora que es veu envestit per nous reptes, noves competències i nous tarannàs. Tanmateix, la incorporació dels nouvinguts en el camp protestant no es produeix de forma homogènia sinó que es generen models d’adaptació diferents. Podem distingir, bàsicament, tres grans models. En primer lloc, es produeix la incorporació dels nous fidels en les esglésies ja existents; en segon lloc, s’inicia un fenomen nou que és la creació de *sucursals* per part d’una denominació que respon a criteris de lloc d’origen o d’idioma i, en tercer lloc, es produeix la creació d’esglésies independents formades per persones nascudes fora del país i de l’estat, les quals o bé poden esdevenir completament independents o bé formar part d’una multinacional evangèlica. Els tres

models representen tres formes diferents d'integració dels nouvinguts en el camp protestant alhora que cadascun d'ells genera nous reptes, conflictes específics i formes d'adaptació variables. A continuació els analitzarem i intentarem desentrellar les lògiques associades a cada model.

5.1. L'absorció dels nous fidels en les esglésies

En primer lloc, existeixen aquells casos en què les persones nouvingudes s'incorporen a esglésies ja existents. Així, per exemple, un entrevistat em comentava, en referència a una església protestant de Terrassa *"amb cinc anys ha passat de tenir trenta persones al culte de diumenge a ser més de dos-cents i gairebé tots són immigrants"*. La incorporació de nous fidels ha tingut efectes en gairebé totes les esglésies existents si bé s'ha donat en magnituds molt diferents en funció de si l'església s'inclou dins del què hem anomenat 'protestantisme establert' o bé dins de les esglésies pentecostals així com també es produeixen diferències en funció del lloc de procedència dels nouvinguts –així, per exemple, les persones provinents d'Amèrica Llatina s'incorporaran en la seva majoria en les esglésies existents mentre les persones procedents d'Àsia o Àfrica tendiran a crear les seves pròpies esglésies independents o a establir-se com a sucursal d'una església ja existent.

Tanmateix, la majoria de persones entrevistades pertanyents a les esglésies prèviament existents –ja siguin pentecostals o del 'protestantisme establert'- defensen que el millor model d'integració del nous protestants és aquell que passa per incorporar els nouvinguts en les esglésies ja existents. No obstant, això, aquesta posició no està lliure de tensions.

Per una banda, alguns afirmen que es troben amb el dilema del què s'ha anomenat els *'Rice believers'* és a dir, els creients per arròs. Fins a quin punt els nous membres que s'incorporen a l'església vénen perquè estan interessats en la fe protestant o perquè volen ajuda material?, així mateix com es qüestionen fins a quin punt és lícit evangelitzar a partir de l'assistència material²⁹. En relació a aquesta qüestió un pastor em comentava:

"És el què et deia, és fàcil engrossir una església amb els immigrants. Nosaltres procurem no invitar-los massa perquè clar si vénen llavors et veus obligat a... però si tenen necessitats els enviem a l'Ajuntament, etc"

Però aquesta opció no és la majoritària ans el contrari. Generalment, les esglésies celebren l'arribada de nouvinguts i, a més a més, creen serveis d'ajuda especialment dedicats a ells. L'assistència a nouvinguts es combina amb una tradició molt pròpia de les esglésies protestants que és disposar d'una secció d'ajuda i/o solidaritat. En aquells casos on l'església té una membresia amb problemes d'aquest tipus els serveis són pels mateixos membres de l'església *"Nosotros tenemos el compromiso y respondemos... sobre todo con la comunidad más cercana que es la gente que está con nosotros y sus familias o área de influencia"*. En d'altres casos, però, aquesta 'vessant solidària' de l'església es fa extensiva a tota la població protestant i no protestant creant ONG's com l'Adventista ADRA, espais de rehabilitació de drogodependents com per exemple REMAR³⁰, etc. L'arribada de nouvinguts amb situacions força precàries ha donat una nova embranzida a aquests projectes i moltes esglésies han centrat els seus esforços en el camp assistencial en crear serveis específics per les seves demandes -creant serveis legals d'assessorament per aconseguir els 'papers', cursos de castellà i català, creant una borsa de treball i d'habitatge pròpia, etc.

Per altra banda, però, i més enllà de l'assistència material, malgrat el model defensat per tots els entrevistats és el d'incorporar els 'nouvinguts' a les esglésies aquest fet, com hem dit, no ha tingut la mateixa transcendència per totes les esglésies. Així, hi ha esglésies en les quals avui dia només s'hi compten un o dos nouvinguts i en d'altres on superen els 200 membres. En certa manera, i malgrat existeixen algunes excepcions, és en les esglésies del 'protestantisme establert' on la presència de nouvinguts és anecdòtica i, en canvi, és en les esglésies pentecostals on s'ha produït una arribada nombrosa de nous fidels. Les primeres, són més compactes, composades per persones de classe mitja, els cultes són, majoritàriament, en català i tenen menys tendència a organitzar grans seccions d'ajuda per la gent de l'església³¹ i, segurament, aquests qüestions les fan menys atractives pels nouvinguts. No obstant, això, les esglésies pentecostals acostumen a caracteritzar-se per tenir organitzada l'ajuda als més desafavorits ja que els seus integrants inicialment eren, majoritàriament, persones de classes populars i la mateixa estructura de solidaritat prèviament existent és la que avui beneficia els nouvinguts que estan en situacions de precarietat. Al mateix temps, aquestes esglésies, al ser més recents i ser pentecostals, també tenen més capacitat adaptativa i flexibilitat per adequar-se al nou context. Finalment, no podem obviar el fet que la majoria d'immigrants protestants que arriben avui a Catalunya vénen de països on el pentecostalisme ha causat estralls i ha esdevingut la corrent doctrinal amb més creixement³². Aquest model és el què

segueixen, sobretot, les persones arribades d'Amèrica Llatina amb les quals, atès no acostumen a existir dificultats idiomàtiques (la majoria d'aquestes esglésies fan el culte en castellà) es produeix més fàcilment l'adaptació dels nous membres.

No obstant, aquest model no està exempt de tensions i, sobretot, en aquells casos on l'idioma constitueix una dificultat i s'aguditza la percepció que les tradicions culturals de partida són més diferents. Al llarg de les nostres entrevistes, se'ns ha posat de manifest l'existència de nombrosos conflictes en l'adopció d'aquest model. Així, per exemple, en una església pentecostal de Vic -fundada en la dècada dels setanta- es va acabar optant per expulsar el grup de nigerians que participaven al culte atès que, segons el pastor, *'hacían mucho ruido, no respetaban las normas del centro, querían estar todo el día en la iglesia... y claro los vecinos se quejaban... pero eran los nigerianos, los de ghana no... pero cuando se fueron al cabo de un tiempo también marcharon los ghanianos para montar su propia iglesia, con estos nos entendíamos bien'*. En el cas dels africans, però, malgrat a principis dels noranta alguns s'integraren en esglésies ja existents, avui gairebé tots tenen la seva pròpia església independent. Només tenim constància d'una església mixta és el Centre Victòria on hi participen unes 120 persones cada diumenge i la meitat són persones nascudes a Nigèria i l'altre meitat a Catalunya o a la resta de l'estat. El pastor per tal d'establir un clima de bona convivència, ha creat dos grups de lloança amb els respectius líders i tradueix tots els cultes a l'anglès (el fet que el pastor és suís i que parla anglès perfectament també ha ajudat en aquest cas, ja que els pastors de l'altre església no parlaven anglès i això causava nombrosos problemes de comunicació). Segons el pastor, *"en la nuestra iglesia el secreto es dejar a ambas partes colaborar en la iglesia... y los africanos pueden colaborar igual que los catalanes, cantan, dan testimonios... y algunos trabajan como ujieres también..."*. I afirma que el problema del soroll no és exclusiu dels africans, ans moltes esglésies catalanes han estat clausurades per aquest motiu, per això ell ha apostat per obrir la seva església en un local lluny del centre on no molesta als veïns.

L'absorció dels nouvinguts en les esglésies ja existents ofereix una nova perspectiva de creixement a les esglésies. No obstant això, la incorporació de nouvinguts ha ocasionat nombrosos conflictes d'adaptació ja que malgrat en la majoria de casos els nouvinguts ja eren membres d'una església protestant en el seu país d'origen les diferències d'idiosincràsia, d'organització, etc. poden ser més rellevants que les semblances. Així mateix, en certes ocasions, s'ha tendit a un paternalisme que si bé ha tingut efectes positius en aquelles esglésies en la qual la presència de nouvinguts

ha estat anecdòtica –principalment en les esglésies del ‘protestantisme establert’- ha provocat nombroses disputes –i en la majoria d’ocasions l’escissió del grup de nouvinguts- en les esglésies en què el nombre de persones procedents d’una mateixa àrea geogràfica ha estat més nombrós. És aquest el cas, per exemple, de l’Església de Vic ja esmentada on el grup de nigerians foren expulsats –i fundaren la seva església independent- i el grup de ghanians –quan fou prou nombrós com per crear una església pròpia- s’escindí. En d’altres ocasions, s’ha optat per crear una sucursal.

5.2. L’estratègia de les sucursals

El segon gran model que segueixen les esglésies protestants catalanes per adequar-se a l’arribada de persones provinents d’altres països és la creació de sucursals en funció de l’idioma del culte i de la nacionalitat d’origen de les persones que participen a l’església. Gairebé no ens trobem amb cap sucursal llatinoamericana però, en canvi, si que en trobem de filipines, romaneses, xineses, etc. Aquest model pot tenir dos orígens: per una banda, determinades vegades s’ha creat quan en una església hi ha hagut un grup de gent que no entenen l’idioma del culte i que era prou nombrós com per crear una església pròpia; és així com, ajudats pels membres de l’església prèviament existent, en creen una de nova associada a la primera. D’altres vegades, però, s’han ajuntat un grup de persones que eren membres d’aquesta denominació al seu país d’origen i aquí han volgut continuar essent-ho i s’han posat en contacte amb la secció d’aquí i han creat una església paral·lela. Són exemples d’aquest tipus d’esglésies *sucursals* l’Església Baptista Xinesa pertanyent a la denominació de la UEBC (Unió d’Esglésies Baptistes Catalanes) o l’Església de Déu Rumanesa pertanyent a la denominació de les Esglésies de Déu de Catalunya. En determinats casos les esglésies funcionen com a xarxa sense cap església que s’erigeixi en seu i d’altres vegades hi ha una seu central i les altres esglésies depenen d’aquesta seu. Aquest model és el que, en general, està més exempt de tensions adaptatives alhora que serveix per facilitar la ‘immersió en el camp protestant català’ dels nouvinguts. Formar part d’una ‘família evangèlica’ prèviament establerta a Catalunya comporta moltes més avantatges per als grups que no pas establir-se de forma independent; així, al mateix temps que gaudeixen de les avantatges de formar part d’una denominació socialment reconeguda dins del camp protestant en termes de legitimitat així com en qüestions pragmàtiques (legalització, locals, ajuda, etc.) gaudeixen d’un alt grau d’independència³³ que els permet mantenir les particularitats culturals i idiomàtiques i gestionar-se autònomament la seva església. Així mateix, per les denominacions establertes crear una *sucursal* resulta, també, força còmode; mentre

augmenten el seu nombre de fidels i mantenen la seva posició de força dins del camp no es veuen interpel·lades tant directament pels nous tarannàs i els dilemes que comporta el primer model.

5.3. Les esglésies independents: locals i multinacionals

No obstant això, hi haurà persones que preferiran seguir el tercer model esmentat. En aquest model els nouvinguts recents decidiran establir-se pel seu compte. Així, avui dia, ens trobem amb esglésies filipines, coreanes, nord-americanes, alguna llatinoamericana i africanes (nigerianes, ghanianes, africanes franceses i africanes angleses). Establir-se pel seu compte no vol dir estar desvinculats totalment d'altres esglésies protestants sinó que significa no estar vinculats a cap església prèviament establerta a Catalunya i/o a l'estat espanyol.

Així, quan parlem d'esglésies independents cal distingir entre les esglésies completament independents d'aquelles que formen part d'una 'multinacional evangèlica' que, a partir de l'existència de nouvinguts ha creat una església o més d'una a casa nostra. Ens trobem, així, per una banda, amb esglésies fundades per un pastor que a decidit crear una o més esglésies a casa nostra sense el recolzament de cap xarxa ni catalana, ni estatal ni internacional. Són aquestes esglésies les que es troben en una posició més indefensa i marginal dins del camp protestant català – en molts casos es produirà una situació d'aïllament o de desconfiança respecte les esglésies establertes. És el cas d'algunes de les esglésies africanes o filipines presents a Catalunya. S'ha de tenir en compte, però, que en determinats casos per suplir aquesta indefensió es crearan aliances entre elles –com la creació d'un grup d'esglésies africanes de l'estat espanyol- o relacions de cooperació (o de protecció) per part d'una església establerta o la *fusió* a una xarxa transnacional –com és el cas d'una església africana que una vegada establerta s'ha *fusionat* a una multinacional evangèlica amb seu a Minnesota. D'altra banda, apareixen a Catalunya *filials* d'esglésies multinacionals o transnacionals que s'estableixen al país a partir de col·lectius de nouvinguts. Aquestes esglésies –generalment de caire pentecostal- neixen a partir de l'arribada d'un missioner –pertanyent, majoritàriament, a la nacionalitat de la majoria de membres que reclutarà- o a partir de la fusió d'un petit grup independent a aquesta *església multinacional*. Un exemple paradigmàtic d'aquests esglésies és la *Pentecost Church* d'origen Ghanià però avui establerta a més de 60 països i amb més de cinc esglésies obertes a Catalunya. Els integrants d'aquesta església no s'incorporen immediatament al camp protestant català però

compten amb el recolzament i el reconeixement de la xarxa internacional –per exemple, el consolat de Ghana a Barcelona els ofereix suport així com la resta d'Esglésies de la multinacional establertes a Europa.

Dins d'aquest tipus d'església en constitueixen una excepció les multinacionals llatinoamericanes com la *Comunidad Cristiana del Espíritu Santo* o la *Iglesia la Luz del Mundo* d'origen mexicà que, malgrat el seu origen llatinoamericà, les seves activitats es dirigeixen a un públic format per persones no estrictament llatinoamericanes. En moltes ocasions, però, també les Esglésies Filipines, Africanes, Romaneses, etc. volen dirigir-se a un públic més enllà de la zona d'origen del pastor però no acostumen a tenir gaire èxit en les seves temptatives. L'idioma constitueix una frontera clau malgrat alguns grups tenen, fins i tot, traducció simultània al culte. Els estudis realitzats en d'altres contextos com el de M. Aubré (2001) a França amb l'Església Universal del Reialme de Déu de Brasil o el de Stephen Hunt (2002) a Anglaterra amb les esglésies Africanes pentecostals ens posen de manifest que la segregació per lloc d'origen o la dificultat de les esglésies dirigides per persones novvingudes per captar un públic de no-migrants va més enllà de la qüestió idiomàtica i és un fenomen observat en la majoria de països Europeus.

Les esglésies independents són les que tenen més dificultats a l'hora d'aconseguir reconeixement i legitimitat dins del camp protestant. Principalment per dos motius: en primer lloc, perquè al no participar d'una església ja creada o ser una sucursal i, per tant, crear lligams amb esglésies que fa més temps que estan aquí, els serà més difícil desentrellar la lògica del camp protestant català i accedir a les seves institucions. Així, moltes de les esglésies entrevistades ja siguin coreanes, filipines, africanes, etc. no coneixien, per exemple, el Consell Evangèlic Català. Però no per manca de voluntat sinó perquè fa poc temps que estan aquí i els és difícil accedir a aquesta institució.

En segon lloc, però, la lògica del camp protestant i les seves normes de joc, beneficia a aquelles esglésies que pertanyen a grans 'famílies protestants'. Així, per exemple, tant les normes d'inscripció a la FEREDÉ com al Consell Evangèlic sol·liciten l'aval de dues esglésies per poder-se incorporar a la institució. Aquest aval, però, serà preferible que provingui d'alguna gran 'família evangèlica', si no és així, s'establirà contactes amb l'església i se'n farà un informe pertinent³⁴ –en el cas del Consell Evangèlic- o es demanarà al Consell de l'àrea que faci un informe sobre aquestes –en el cas de la FEREDÉ; la qual cosa comporta un procés que es pot allargar força temps (gairebé un any i mig o més)³⁵. Així mateix, formar part d'una família també implica

una major especialització i professionalització de la gestió que facilitarà el procés. La burocràcia per complimentar –tant si es vol formar part d'aquestes institucions com registrar-se al Ministeri- resulta difícil per moltes persones –i més per aquelles que no tenen un bon coneixement dels idiomes (català i castellà) i que no coneixen les 'normes del joc'- amb la qual cosa formar part d'una família evangèlica t'estalvia tots aquests problemes –ja que normalment ja tenen uns formularis estàndards i persones assalariades que fan les tasques (advocats, administratius, etc.).

5. Apunts finals

La revisió de l'evolució del protestantisme a Catalunya ens mostra com al llarg del s. XX el camp s'ha estructurat a partir de dues lògiques diferents: la de la visibilització i la de la distinció. És a dir, per una banda, la major part d'esforços conjunts de les organitzacions (esglésies, ONG's, associacions varies, etc.) han anat destinats a *normalitzar* la presència protestant a Catalunya i a la lluita pel reconeixement dels seus drets com a minoria religiosa. Per altra banda, l'evolució del camp protestant ha estat marcada per la lògica de la distinció que ha comportat que els agents que han ocupat les posicions centrals en cada època han lluitat per mantenir la seva posició dins del camp i han dificultat, així, la penetració dels nous agents en el nucli dirigent. A tall de conclusió analitzarem breument les dues lògiques.

En primer lloc, el que hem anomenat la lògica de la visibilització és aquella que ha consistit en desenvolupar una estratègia de visibilització social –tal i com el seu nom indica- enfocada a dotar-se de suficient legitimitat per aconseguir una presència *normalitzada* en l'esfera pública i el reconeixement jurídic, social i polític de minoria religiosa. Aquesta estratègia ha tingut dues direccions diferents: interna i externa i, en tot moment, ha estat condicionada pel context social i polític del país. A nivell intern l'estratègia ha consistit, principalment, en dotar de cohesió el camp protestant. El protestantisme, a diferència d'altres tradicions religioses, no s'estructura de forma piramidal sinó més aviat en forma de xarxa. Conseqüentment no hi ha cap institució doctrinalment establerta que integri el grup sota un mateix paraigua i que serveixi de punt de referència; cada grup o denominació té les seves pròpies regles de joc i funciona independentment dels altres. Aquesta distribució difusa del poder dins del camp comporta que, si no es compta amb una estratègia d'integració definida, la pressió política i social sigui molt menys eficaç; és el què succeí durant el franquisme per dinàmiques externes al camp (la clandestinitat imposada). És per aquest motiu

que després de la Dictadura una de les primeres accions consistí en crear una institució comuna que agrupés les esglésies en un consell interdenominacional –el CEC- i que servís de plataforma de reivindicació i de lluita per la legitimitat. Així també, paral·lelament, es construïren organitzacions que agrupaven membres de diverses denominacions i que contribuïren a la cohesió del grup (pel coneixement de membres d'altres esglésies, l'acció conjunta, per la voluntat de fer front comú en determinades causes, etc.). És a dir, a nivell intern, l'estratègia anà encaminada a crear una identitat protestant que fos capaç d'aglutinar les esglésies en el camp més enllà de les seves particularitats denominacionals. I a nivell extern, es produí una estratègia que consistí en la realització de nombroses campanyes en diferents àmbits: polític, mediàtic, social, etc. liderades principalment pel Consell Evangèlic i per les organitzacions interdenominacionals i encaminades a desfer-se de l'estigma de sectaris i a aconseguir esdevenir una minoria social reconeguda.

En definitiva, el protestantisme català al llarg del seu desenvolupament ha deixat enrere les tendències de rebuig a la societat existent i d'aïllament per dur a terme una estratègia intramundana d'acceptació de la societat, d'adequació a les regles del joc i d'ús de les mateixes per aconseguir els seus propòsits (reconeixement social i aplicació efectiva del principi de llibertat religiosa)³⁶.

En segon lloc, el que hem anomenat la lògica de la distinció és aquella que ha consistit en una lluita constant entre els agents que ocupaven les posicions centrals en el camp i aquells que hi volien accedir. Com ja hem assenyalat, el protestantisme s'estructura en forma de xarxa sense cap poder doctrinalment establert, consegüentment l'etiqueta de protestant no té propietari. Aquest fet comporta que, formalment, tot aquell qui vulgui se'n pot declarar; tanmateix existeixen uns controls implícits i informals que vigilen l'ús que se'n fa de l'etiqueta i la pertinença de l'ús. És aquesta vigilància no explícita la que han establert al llarg del darrer segle els agents que han ocupat el lloc central en el camp (lloc central que ocupen pel fet d'haver arribat abans!) sobre aquells qui acabaven d'arribar. En una primera etapa foren les esglésies pentecostals qui crearen les resistències dels agents centrals en el camp. Tanmateix després d'una etapa de vigilància i descrèdit mutu s'optà per una estratègia de cooperació que tingué com a resultat la incorporació d'algunes d'aquestes esglésies al nucli central del protestantisme. Fet al qual hi va contribuir enormement el procés d'institucionalització que visqueren aquestes esglésies (pentecostals) amb pocs anys i l'aglutinació de totes elles en una organització –sempre és més fàcil cooperar amb una sola interlocutora que tenir molts fronts oberts. Aquesta estratègia de cooperació va tenir com a

conseqüència un major repartiment del poder i un increment de la representativitat del Consell Evangèlic Català.

Actualment, ens trobem en una segona etapa on les esglésies que ocupen els llocs marginals dins del camp són les esglésies composades i dirigides per nouvinguts. Quan aquestes esglésies han començat a créixer al nostre país han estat les institucions ja existents i les esglésies centrals en el camp les que han dificultat la penetració d'aquestes esglésies dins dels espais centrals. És així com s'han establert nombrosos controls burocràtics, han alentit la seva participació en les institucions existents, en determinats casos han qüestionat la pertinença en l'ús de l'etiqueta de protestants, etc. Aquestes precaucions s'expliquen per la voluntat de preservar la legitimitat aconseguida després d'anys de lluita i de pressió política. La seva percepció és que si no s'estableixen controls determinats incidents poden fer perillar el camí recorregut³⁷. Així mateix també s'ha de destacar que, a causa de la diversitat existent dins del protestantisme, en molts casos aquestes noves esglésies mantenen ben pocs trets en comú amb les esglésies centrals en el camp la qual cosa, lògicament, dificulta l'entesa³⁸. Convé recalcar que és la lògica estatal qui provoca la necessitat de les esglésies d'agrupar-se en institucions úniques (és a dir, en només comptar amb un portaveu reconegut) per tal de poder beneficiar-se dels Acords establerts. És a dir, més enllà de la voluntat de les esglésies de crear una unió entre elles en termes fraternals –que pot existir en determinats casos i en d'altres no- és la lògica estatal de concessió de drets en tant que grup institucionalitzat dins d'una única organització el que obliga a les esglésies a ajuntar-se si és que volen veure reconeguts els seus drets. Així, el què en un primer moment fou una estratègia d'unió sorgida de les mateixes esglésies per lluitar pels seus drets vinculada a la lògica de la visualització– com s'ha explicat anteriorment-, actualment esdevé una obligació *de facto* per tal de poder gaudir dels drets aconseguits. Conseqüentment es produeix un fet paradoxal: si les esglésies independents volen gaudir dels drets que comporta esdevenir part d'una minoria reconeguda han d'adherir-se *forçosament* a aquestes institucions així mateix, però, si alguna d'aquestes esglésies trenca les 'normes de joc' l'estat a qui demana comptes és a la FEREDE –en el cas estatal- o al CEC –en el cas català. Així, finalment, és l'estat qui basant la seva acció en un model de relació jerarquitzant i homogeni (en certa manera s'exporta el model catòlic) imposa una lògica de control i vigilància en el camp protestant –una tradició religiosa que, contràriament, s'ha basat en la diversificació i la manca d'ens reguladors generalitzats³⁹.

Notes

¹ Tal i com ens indica Beckford (1999:56), no podem confondre la diversitat religiosa amb la pluralitat. Aquest autor destaca la importància de distingir la diversitat –objectivament mesurable– de la pluralitat –contrapart ideològica de la diversitat.

² Veure Gonzalez, J (1968).

³ L'etiqueta de protestantisme històric, com mostra Willaime (1994) és molt controvertida atès les connotacions que comporta. Per aquest motiu utilitzarem la categoria proposada pel mateix Willaime de "protestantisme establert" en consonància amb la categoria nord-americana "mainline protestantism".

⁴ A partir d'aquest moment en referir-nos al protestantisme català utilitzarem el concepte de camp de Bourdieu (1985).

⁵ És el que avui dia es coneix com a Hospital Evangèlic.

⁶ Són nombroses les publicacions d'autors protestants que en format d'auto-biografia o relat històric en primera persona fan èmfasi en aquesta època. A tall d'exemple veure Muniesa, D (1979)

⁷ Bastian (2004) recalca les connexions entre la maçoneria i el protestantisme i posa de manifest que molts dels primers pastors protestants foren maçons.

⁸ En aquest sentit és interessant repassar algunes de les biografies del líders protestants i les seves activitats en el context local que visualitzen aquestes actuacions. A tall d'exemple veure Muniesa (1979)

⁹ Per veure un anàlisi de les esglésies existents a finals de la dècada dels seixanta veure Estruch (1968).

¹⁰ Federación de Iglesias Evangélicas Independientes de España. Es de tradició Baptista i té 20 esglésies repartides pel territori català (Base de Dades ISOR)

¹¹ Unió d'Esglésies Baptistes de Catalunya que a Catalunya té 29 esglésies (base de dades ISOR), i la seva homòloga espanyola, la UEBE, en té 120 (www.uebe.es, accés 20 de maig 2004)

¹² Per a més informació sobre l'expansió de les Assemblees de Germans veure Sierra Bernardino, E (2004). Avui dia trobem aproximadament 235 esglésies de les Assemblees de Germans a l'Estat Espanyol (Sierra Bernardino, E: 2004) i 47 a Catalunya (Base de dades ISOR).

¹³ És coneguda, per exemple, la tasca realitzada per la Societat dels Amics (Quaquers) els quals des de la Guerra Civil començaren les tasques humanitàries al nostre país i les seguiren duent a terme durant el període de la Dictadura malgrat no fou fins a la dècada dels setanta que pogueren legalitzar la seva situació.

¹⁴ Les esglésies pentecostals tenen el seu origen als Estats Units a principis de segle XX. Es caracteritzaren per popularitzar el 'bateig de l'Esperit Sant' i per posar molt d'èmfasi en els dons (curació, glossolàlia, etc.). S'estengueren ràpidament per Europa a partir de la primera dècada del segle XX però a l'estat espanyol, a pesar d'alguna excepció, no s'establiren fins als anys setanta, quan la situació legal els fou favorable. Veure Hollenweg (1972).

¹⁵ No totes les esglésies procedents dels Estats Units són de caràcter pentecostal i/o carismàtic. Així, per exemple, ens trobem amb denominacions com l'Aliança Cristiana Missionera d'origen Nord-Americà i més propera a les esglésies del 'protestantisme establert' que a les pentecostals.

¹⁶ Avui compta amb 7 esglésies a Catalunya (Base de dades ISOR)

¹⁷ Avui compta amb 25 esglésies a Catalunya (Base de dades ISOR)

¹⁸ És el cas, per exemple, de la 'família evangèlica' de caràcter pentecostal Bones notícies.

¹⁹ Les esglésies bíbliques en són un exponent molt clar. Avui a Catalunya trobem 8 Esglésies Bíbliques (base de dades ISOR); no obstant, malgrat, aquí les presentem com si fossin una denominació o família evangèlica elles es consideren autònomes i gairebé no mantenen relacions entre elles. El principi de sobirania de la congregació és un element primordial d'aquestes esglésies.

²⁰ Principalment amb aquelles que gaudeixen de 'més respectabilitat' dins del protestantisme establert europeu i nord-americà com l'Església Menonita o l'Exèrcit de Salvació.

²¹ Federación de Entidades Religiosas Evangelicas de España (FEREDE).

²² Aquest acord es firmà paral·lelament a l'acord signat amb la comunitat jueva i la comunitat musulmana.

²³ Algunes han decidit mantenir-se'n al marge per tal de preservar la seva independència i sobirania. Són molt poques.

²⁴ Hollenweg (1972) remarca que aquesta desconfiança inicial es va donar en la majoria dels països on s'establiren i s'expandiren les esglésies pentecostals. Per a més informació veure Hollenweg (1972).

²⁵ La COMEC, el CEC i l'AMEC (Associació de pastors del 'protestantisme establert') mantenen diversos membres comuns i realitzen tasques conjuntes.

²⁶ “Desde los noventa hasta hoy ha incrementado un 10% cada año, aproximadamente” Em deia un responsable de la COMEC.

²⁷ En aquesta línia un entrevistat (pastor protestant d'una església del protestantisme establert) em comentava “Però avui això es dona a tot arreu... hi ha una efervescència al voltant del culte pentecostal, que entusiasme, emociona... i llavors ho analitzes i contingut no hi ha molt, emoció molta. Però la gent s'ho ha passat bé i també val la pena anar a l'església a passar-s'ho bé... i ara ja no critiquem tant perquè en un moment donat, un pentecostal aixecava les mans, tancava els ulls... i clar, se'l criticava molt, ara ho entenem”

²⁸ Avui hi ha més de 68 esglésies de Filadèlfia a Catalunya. La seva incorporació en les institucions protestants ha estat de caràcter individual. No obstant, en els darrers temps ha sorgit la iniciativa d'institucionalitzar la seva unió i crear una associació que les aglutini. De moment és massa recent per analitzar-ne els efectes que aquesta associació pot tenir pel camp protestant. Sobre les esglésies de Filadèlfia veure la tesis de Carmen Méndez (Antropologia – UAB).

²⁹ El dilema no és exclusiu de les Esglésies Protestants ans podem trobar els mateixos debats en l'Església Catòlica.

³⁰ El cas de Remar és paradoxal atès que primer es creà l'organització de rehabilitació i, posteriorment, es fundà l'església –Cuerpo de Cristo- associada a ella.

³¹ Malgrat si que col·laboraran intensament en campanyes de solidaritat al tercer món, a les presons catalanes, etc.

³² Ens hem trobat determinats casos on malgrat l'Església que es freqüentava al país d'origen no era pentecostal aquí s'han trobat més còmodes en aquest tipus d'església. Aquest fet, tal i com explicaven els mateixos entrevistats, segurament es deu a que l'expressió còltica de moltes esglésies del 'protestantisme establert' llatinoamericana o africà és més propera a les esglésies pentecostals –pel procés de carismatització que han viscut (Veure Jules-Rosette (1994) pel cas d'Àfrica i Bastian (1994) pel cas d'Amèrica Llatina) - que no pas a les esglésies del 'protestantisme establert' on predomina una expressió còltica molt continguda i intel·lectualitzada.

³³ Variable en funció de les denominacions però, comparat amb el model jeràrquic catòlic, molt elevat atesa l'organització en xarxes semi-horitzontals de la majoria de denominacions protestants

³⁴ Per tal d'elaborar l'informe el CEC haurà de fer els tràmits per 'conèixer' l'església, certificar si reuneix les condicions 'de confiança' necessàries per incorporar-la així com esbrinar si 'realment' és evangèlica. De les seves conclusions n'extraurà un informe que servirà per acceptar o rebutjar la introducció de l'església en la institució.

³⁵ És així com, per exemple, les primeres esglésies africanes pentecostals començaren la seva tasca a Catalunya pels volts dels anys noranta i no és fins el darrer any que una d'aquestes esglésies passà a ser membre del CEC.

³⁶ Tanmateix encara avui continuen persistint la majoria de greuges comparatius en el camp de la religió i, malgrat tots els esforços realitzats per les institucions protestants per democratitzar l'àmbit religiós, els principals esculls de desigualtat (finançament, educació, etc.) continuen existint.

³⁷ Aquest temor té relació amb determinats casos que han aparegut a la premsa en els darrers temps; principalment la detenció d'un pastor africà per estafa a immigrants i d'un altre pastor per fomentar la prostitució. Aquests però, són els més espectaculars, en la majoria d'ocasions els incidents es redueixen al tancament d'esglésies per queixes pel soroll i aquests ni molt menys són exclusius de les esglésies de nousvinguts!

³⁸ Tanmateix, però, les mateixes esglésies que avui ocupen les posicions centrals en el camp mantenen, també, nombroses diferències entre elles. Recentment, per exemple, la qüestió del matrimoni homosexual ha causat una divisió tant profunda entre aquestes esglésies que fins hi tot s'ha rumorejat que podria provocar una escissió de les institucions.

³⁹ Segurament, però, tampoc podem oblidar que la situació que s'ha produït es paral·lela a la que explica Elias entre antics i nous habitants. Elias (2003).

Bibliografia

Aubré, M (2001) “Dynamiques comparées de l'Église Universelle du Royaume de Dieu au Brésil et à l'étranger” a Bastian, J.P; Champion, F; Rousselet, K (eds.) *La globalisation du religieux*. Paris: L'Harmattan.

Bastian, J-P (1994) *Le protestantisme en Amérique Latine. Une approche socio-historique*. Genève: Labor et Fides.

Bastian, J.-P. and J. B. Vilar, Eds. (2001). *Las minorías religiosas en España y Portugal, pasado y presente*. Murcia: Universidad de Murcia.

Bastian, J.-P., Ed. (2004). *La recomposition des protestantismes en Europe Latine. Entre Émotion et Tradition*. Genève : Labor et Fides.

Bastian, J.-P (2004) "Le lien maçonnique des dirigeants protestants espagnols 1868-1939". *Revue d'Hisotire et de Philosophie Religieuse*.

Beckford, J (1999) "The Management of Religious Diversity in England and Wales with Special Reference to Prision Chaplancy". *Internacional Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 1 No. 2. pp. 55-66

Bourdieu, P (1985) "Genèse et structure du champ religieux." *Revue française de sociologie* XII:295-334.

Elias, Norbert. 2003. "Ensayo acerca de las relaciones entre establecidos forasteros." *REIS* 104:219-251.

Estruch (1968): *Los protestantes españoles*. Barcelona: Nova Terra.

Estruch, J. (1996). *Secularització i pluralisme en la societat catalana d'avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Estruch, J; Gomez, J; Grieria, M; Iglesias, A (2004): *Les altres religions. Minories religioses a Catalunya*. Barcelona: Ed. Mediterrània.

Fernandez, G. (2000). "La mirada sociològica." *Historia para el debate* 1, pp. 22-30.

Gomez, J; Grieria, M; Iglesias, A (2004) "Immigració i Diversitat Religiosa" in Nadal, M; Larios, M; *La immigració a Catalunya avui*. Anuari 2004. Col. Polítiques. Nº 47. Barcelona

Gonzalez, J (1968): *El protestantisme a Catalunya*. Terrassa: Ed. Horeb.

Gonzalez Reposo, B. (1999). *O Protestantismo en Galicia. Unha historia centenaria, esquecida*. Vigo: Xerais.

Hollenwerg (1972): *The Pentecostals*. London: SCM Press.

Hunt, S. (2002) "Neither here not there: the construction of identities and boundary maintenance of west african pentecostals." *Sociology*. Vol. 36-1, pp. 147-169

Iglesias, D. (1996). El asentamiento protestante en Barcelona. *Habitatge, especialització i conflicte a la societat catalana*. H. Capel. Tàrraga: Ajuntament de Tàrraga, pp. 109-115.

Jules-Rosette, B. (1994). "The future of African Theologies -Situating New Religious Movements in an Epsitemological Setting." *Social Compass* 41(1), pp. 49-65.

Muniesa, D (1979): *Samuel Vila. La fe contra un imperio*. Terrassa: Horeb.

Torres Guitiérrez, A. (2002). *"Religious Minorities in Spain: a new model of relationship?"* Minority religions, social change and freedom of conscience, Salt Lake City, www.cesnur.org.

Vargas Llovera, M. D. (1999). *"Los testigos de Jehová y otras confesiones en Alicante"*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

Sierra Bernardino, E. (1997). "Protestantes ingleses na Galicia contemporánea: os misioneiros Brethren of Plymouth." *Minius. Revista do departamento de Historia, Arte e Xeografía*, pp. 85-98.

Sierra Bernardino, E. (2002). "Fe y disidencia religiosa en la España contemporánea: La Alianza Evangélica Española." *Minius. Revista do departamento de Historia, Arte e Xeografía*, pp. 169-182.

Sierra Bernardino, E. (2004). "Les Assemblées de frères larges en Espagne: genèse et attitude envers l'Etat et les nouveaux mouvements pentecôtistes". *La recomposition des protestantismes en Europe Latine. Entre émotion et tradition*. J.-P. Basitan. Genève: Labor et Fides, pp. 149-160.

Sinclair, C (2002) *Actualité des protestantismes evangeliques*. Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg.

Vilar, J. B. (1994). *Intolerancia y libertad de culto en la España contemporánea. Los orígenes del protestantismo español actual*. Madrid: Istmo.

Willaime, J.-P. (2004). "Protestantisme établi et protestantisme de conversion: les recompositions du protestantisme en ultramodernité". *La recomposition des protestantismes en Europe Latine. Entre émotion et tradition*. J.-P. Basitan. Genève: Labor et Fides.

Abstract

Al llarg dels darrers trenta anys el protestantisme català ha viscut un procés de metamorfosi accelerat. La promulgació de la Llei de Llibertat Religiosa (1967) suposa l'inici de la reconstrucció de les xarxes protestants a Catalunya i de les seves institucions després d'anys de clandestinitat. Es creen moltes noves esglésies i s'inicia una forta campanya pel reconeixement dels drets polítics i socials de la minoria protestant. L'ímpetu inicial, però, es veu afeblit per la davallada de fidels i el procés de secularització que viu Catalunya. Tanmateix, a partir de mitjans dels anys noranta, apareixen nous actors dins del protestantisme que provoquen una reconfiguració de l'escenari i li atorguen un nou potencial. L'article s'estructura en tres grans parts; la primera se centra en relatar la reconstrucció històrica del protestantisme català i els canvis que s'esdevingueren en la dècada dels vuitanta i principis dels noranta (punt 1-4); la segona analitza els canvis esdevinguts en el camp arran de les migracions internacionals (5) i finalment, es conclou l'article amb una reflexió al voltant d'aquest nou escenari on se situa actualment el protestantisme català (6). L'article es basa en la bibliografia existent sobre la qüestió i el treball de camp realitzat en l'àmbit del centre de recerca ISOR (UAB) sobre les organitzacions religioses a Catalunya que comportà l'entrevista i visita a més de 100 esglésies protestants.

Catalan Protestantism has vivid a strong process of metamorphosis during the last thirty years. The Religious Freedom Act (1967) implied the beginning of the reconstruction of the protestant networks and the protestant organizations in Catalonia after the Dictatorship. The number of churches and interdenominational organizations increased rapidly in the new context. In addition, strongest campaign for the recognition of their civil and social rights started. However the initial impetus was frustrated by the declining of members and for the secularization process. Nevertheless the arrival of immigrant protestant people during the nineties generates new changes in the field that create new challenges and new futures for the Protestantism in Catalonia. The article has three sections: the first expose the history of Catalan Protestantism and analyze the changes in the field during the eighties and the early nineties (point 1 to 4); the second looks to the changes that occur in the field with the arrival of new population from abroad (point 5) and finally the article concludes with a reflection on the current scenery of the Catalan Protestantism. Data consist of interviews with more than one hundred pastors as well as bibliographical research. The research has been done in the framework of ISOR (UAB).